

Lietuvių pasakų tyrimų šimtmetis: nuo tradicinės komparatyvistikos iki šiuolaikinių metodų

J Ū R A T Ė Š L E K O N Y T Ė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Apžvalginiam straipsnyje aptariama lietuvių pasakų tyrimų istorija. Pasitelkus istorinį aprašomąjį metodą, istoriniu požiūriu analizuojamas tyrimo objekto atsiradimas, raida ir jos dėsningumai. Skaitytojas supažindinamas su pasakų tyrimais Europoje, paskui chronologine tvarka apžvelgiami lietuvių pasakų tyrimai: jų ištakos, tyrinėjimai tarpukario Lietuvoje, jų tąsa iševijoje, sovietmečio ir nepriklausomoje Lietuvoje. Pastebėta, kad tyrimų pobūdis, kryptis priklauso nuo visuomeninių sąlygų ir istorinių aplinkybių. Lietuvoje vyrauja komparatyvistika bei filologinis požiūris į pasakas, nemaža mitologinio pobūdžio įžvalgų. Yra perspektyvu aktualinti pasakų tyrimų problematiką: tirti pasakų vietą ir reikšmę šiuolaikinėje visuomenėje, jų leidybos istoriją, adaptavimo nūdienos žmogaus poreikiams problemas.

RAKTAŽODŽIAI: komparatyvistika, istorinis-geografinis metodas, filologinė kryptis, mitologinė kryptis, kontekstualizmas.

ĮVADAS

Pasakose sudėtas žmonijos gyvenimas, nusidriekiantis ištikus tūkstantmečius į praeitį. Ilgalaikis ir daugkartinis pasakojimas (veikiau perpasakojimas) išgrynino žmogiškąsias vertybes, idėjas, todėl pasakose išliko tiek per ilgus metus padaryti aplinkos pažinimo atradimai, tiek lūkesčiai, svajonės, geresnio pasaulio siekis. Šių liaudies kūrinių pažinimas yra savotiškas raktas į žmogaus egzistencines mįsles.

Kad pasakos yra svarbios žmonijos kultūros istorijai pažinti, rodo ir jau kelis šimtmečius trunkantis jų mokslinis tyrimas. Pasakos tiriamos įvairiais aspektais, jose ieškoma ne tik perteikiamų vaizdinių istorinių šaknų, bet ir psichologinių žmogaus elgesio ypatumų. Kiekviena mokslo teorija savaip atskleidžia pasakos pasaulį, jos idėjinį turinį, todėl nelengva įvertinti, kuri yra teisingiausia, įtikimiausia – visose yra vertingų įžvalgų.

Didėjantis susidomėjimas pasaka, jos užrašymu bei tyrimais neliko be dėmesio ir Lietuvoje. Istorinės-kultūrinės tendencijos, nors kiek ir pavėluotai, pasiekdavo lietuvių inteligentus, mokslininkus bei šviesuolius, aktyviai besidominčius tautosakos

rinkimu ir jos tyrimais. Šiame straipsnyje koncentruosimės į pasakų tyrimus. Mums labai aktualus europinis kontekstas (iš dalies ir pasaulinis), todėl pirmiausia apžvelgsime pasakų tyrimų raidą Europoje, o paskui pereisime prie lietuvių pasakų. Toks retrospektyvus ir kelių krypčių žvilgsnis leis įvertinti lietuvių pasakų tyrimų ištakas, raidą, laimėjimus, problemas ir perspektyvas. Žinoma, vienoje, ribotos apimties publikacijoje sudėtinga itin išsamiai aprašyti tyrimo objektą, todėl straipsnis bus daugiau apžvalginio pobūdžio, bendrais bruožais apibendrinantis lietuvių pasakų tyrimus ir parodantis jų vietą pasaulinės folkloristikos kontekste.

Šis darbas nepretenduoja tapti detalia lietuvių pasakų tyrimų bibliografija, kurioje būtų suminėti visi nors šiek tiek pasakomis besidomėję autoriai. Daugiau siekiama apibendrinti lietuvių pasakų tyrimų kryptis, kitų metodų įtakas ar išimtinai publikacijas, pateikiančias originalių, folkloristikai vertingų inovatyvių idėjų, taip pat nužymėti gaires būsimiems pasakų tyrimams.

PASAKŲ TYRIMAI EUROPOJE

Europinei pasakų tradicijai didžiausią įtaką padarė XIX a. pradžioje Vokietijoje brolių Grimmų parengtas ir išleistas pasakų rinkinys, kultūrinio įnašu iki šiol garsinantis šiuos žmones visame pasaulyje. Kalbininkai, tautosakininkai Jacobas ir Wilhelmas Grimmai, išleidę *Vaikų ir namų pasakas* (*Kinder- und Hausmärchen*, 1812–1815), vėliau kas keleri metai kartojo papildytus ar leido naujus pasakų rinkinius.

Susidomėjimas pasakomis skatino jų rinkimą ir sudarė palankias sąlygas tyrimams. Pagal Grimmų sukurtą idėjinį modelį ir išskirtą pasakų žanrinę įvairovę vietoje Europoje pradėti sudarinėti nacionaliniai pasakynai. Pasakų užrašinėjimas Europoje ypač suaktyvėjo XIX a. antrojoje pusėje, tas procesas neaplenkė ir Lietuvos.

Užrašius daugybę pasakų, pradėta aiškintis, kaip jos galėjo atsirasti ir paplisti, kokia jų paskirtis. Tyrimai suintensyvėjo 1878 m. Londone įkūrus Folkloro draugiją (*Folklore Society*). Nuo to laiko pasakų tyrimas tapo pripažinta mokslo disciplina, iki XX a. pirmosios pusės padaryta ypač daug folkloristikos atradimų. XIX a. pabaigoje imta kurti pasakų kilmės teorijas. Kai kurie mokslininkai, kaip ir broliai Grimmai, europietiškas pasakas laikė senųjų germanų tikėjimų liekanomis (vienas garsiausių šios krypties atstovų – Maxas Mülleris), kiti palaikė migracinės teorijos idėją. Pavyzdžiui, Theodoras Benfey, paveiktas sanskrito tradicijos naratyvų gausos, įvairovės bei budistinių tekstų turinio, manė, kad didelė dalis Europos folkloro yra nevietinės kilmės. Jis spėjo, kad Azijos folkloras į Mongoliją atkeliavo su Tibeto budistais, o mongolai XIII ar XIV amžiuje jį atnešė į Europą. Migracinę teoriją mokslo bendruomenė kurį laiką priėmė, bet vėliau ji imta kritikuoti. Tai aktyviai darė anglų antropologinės mokyklos atstovas Andrew Langas; šios krypties mokslininkai folklorą traktavo kaip reiškinių, kilusių iš „primityviųjų“ kultūrų.

XIX a. pabaigoje suomių mokslininkas Julius Krohnas pradėjo lyginti skirtingus to paties tipo pasakų variantus, jo darbus tęsė sūnus Kaarle Krohnas. Pamažu radosi lyginamasis istorinis-geografinis, arba suomių, metodas. Taikant šį tyrimo metodą, išskiriami tam tikro pasakos tipo motyvai, kurie tiriami dviem aspektais – erdvės ir laiko: žemėlapyje pažymimos motyvų atsiradimo vietos ir tikslinamas jų užrašymo laikotarpis; taip mėginama nustatyti motyvo kilmės vietą, plitimo kryptis ir pačią archajiškiausią formą. Manoma, kad keliaujantys motyvai dėl atrankos ir izoliacijos kai kuriose teritorijose įgyja specifinių bruožų ir taip atsiranda vadinamieji oikotipai – pasakos, būdingos tik tai kultūrinei ar geografiniai vietai.

Istorinis-geografinis metodas inspiravo lyginamuosius istorinius įvairių tautų pasakų panašumų, sąveikų bei įtakų tyrimus. Pasinaudodami brolių Grimmų pasakų rinkiniu, vokiečių Johanas Bolte ir čekas Jiříš Polívka vokiečių kalba paskelbė penkiatomį veikalą *Pastabos brolių Grimmų Vaikų ir namų pasakoms* (BP), kuriame pateikė tarptautinių atitikmenų vokiečių pasakoms. Tai vienas svarbiausių Europos tautų pasakoms skirtų komparatyvistinių darbų.

Istorinio-geografinio tyrimo metodo radinasis paremtas prielaida, kad folkloras gali būti susistemintas ir sukatalogintas. Pasakų klasifikavimas prasidėjo dar XX a. pradžioje, kai sukaupus nemažus jų kiekius prireikė sistemos, kuri padėtų orientuotis šių kūrinių įvairovėje. 1910 m. Helsinkio universiteto folkloro studijų profesorius Kaarle Krohnas su švedų folkloristu Carlu Wilhelmu von Sydow įkūrė tarptautinę folkloristų organizaciją – „Folkloro bičiulių“ draugiją (*Folklore Fellows*), kuri ėmė skelbti tęstinę leidinių seriją *Folklore Fellows' Communications* (sutrumpintai – FFC). Šioje serijoje pamažu pradėti skelbti ir naujausi folkloristikos moksliniai darbai, nemaža jų dalis skirta pasakoms.

Trečiajame *Folklore Fellows' Communications* numeryje 1910 m. vokiečių kalba paskelbta suomio Antti Aarne's *Pasakų tipų rodyklė* (AVM), davusi postūmį kitų tautų pasakų katalogų atsiradimui. Ši rodyklė tapo etalonu, o prie jos išpopuliarėjimo labai daug prisidėjo ir amerikiečių mokslininkas Stithas Thompsonas, parengęs dvi papildytas katalogo versijas (TTF ir AT). Remiantis A. Aarne's kataloginimo idėjomis ir S. Thompsono papildymais, visame pasaulyje pradėti leisti nacionaliniai pasakų katalogai. Naujausia *Tarptautinio pasakų katalogo* versija, gerokai patobulinta vokiečių folkloristo Hanso-Jörgo Utherio, pasirodė 2004 m. (ATU).

1959 m. vokiečių folkloristas Kurtas Ranke įkūrė Tarptautinę folklorinių naratyvų tyrimų draugiją (*International Society for Folk Narrative Research*), o dar po dvejų metų jo iniciatyva pradėtas leisti pasakų tyrimams skirtas leidinys *Fabula*. Taigi pasakų tyrimai tapo tarptautine mokslo šaka.

Pasibaigus istorinio-geografinio metodo klestėjimo erai, imtasi abstrakčių modelių ar struktūrų kūrimo. Vienas svarbiausių struktūralizmo atstovų – rusų mokslininkas Vladimiras Proppas, kuris sukūrė tam tikrą tipinę naratyvo schemą

(Пропп 1928). Išskaidęs pasakas į smulkiausias struktūrines dalis – funkcijas, jis padarė išvadą, kad pasakos susideda iš trisdešimt vienos funkcijos, kurios pasižymi pastovia seka. V. Proppo schema sulaukė nemenkos kritikos dėl pernelyg supaprastinto požiūrio į pasaką – suvokiant ją tik kaip linijinį naratyvą.

V. Proppo idėjas plėtojo amerikietis Alanas Dundesas, sukūręs naują naratyvo vieneto terminą – *motyvemą* (angl. *motifeme*), leidžiančią laisviau interpretuoti pasakos struktūrą (Dundes 1962). Nagrinėdamas pasakas A. Dundesas struktūralizmą siejo su psichoanalize.

Socialinis istorinis požiūris į naratyvus suformavo savitą pasakų tyrimų atšaką, kai dėmesys koncentruojamas į pasakų prasmę, jų perteikimą bei recepciją viename ar kitame istoriniame, socialiniame ir kultūriniame kontekste. Vienas iš šios tyrimų krypties atstovų – vokiečių folkloristas Lutzas Röhrichas – veikale *Pasaka ir realybė* teigia, kad pasakos perteikia tokią tikrovę, kokioje yra pasakojamos: iš jos imami ir personažai, ir pasakos fonas (Röhrich 1991). Paminėtinas dar vienas šios tyrimų krypties šalininkas – etnogeografas ir istorikas Robertas Darntonas, analizavęs, kokią prasmę turėjo pasakos senojo Prancūzijos režimo metu ir kaip pasakose, užrašytose XIX a., atsispindi pasaulio vaizdinys (Darnton 2002).

Pasakų sekimo konteksto analizės srityje pagarsėjo vengrų kilmės JAV folkloristė Linda Dégh, išplėtojusi savitą tyrimų atšaką – pasakų biologiją (*Märchenbiology*), arba etnografinius pasakojimo aprašymus (Dégh 1995). Kiek anksčiau panašia linkme mokslo tyrimus kreipė jos mokytojas vengras Gyula Ortutay (1972). Jo mintis mokslininkė gerokai išplėtojo svarioje monografijoje apie bendruomeninę vengrų pasakų sekimo tradiciją (Dégh 1969).

Šiuo metu tarptautiniai pasakų tyrimai labai eklektiški. Jos nagrinėjamos tiek pasitelkiant jau minėtus metodus, tiek pasiskolintus iš kitų disciplinų, tokius kaip literatūros kritika, antropologinės teorijos, kultūros studijos (Frankfurto, Birmingemo mokyklos, Amerikos kultūros studijos), feministinės teorijos. Šių tyrimo metodų įvairovę lėmė pasakos raiškos sferų postmodernioje, komercializuotoje visuomenėje plėtra: pasakos ekranizuojamos, įgarsinamos, pagal jas kuriami romanai ir panašiai.

PASAKŲ TYRIMAI LIETUVOJE

TYRIMŲ IŠTAKOS (XIX A. PABAIGA–XX A. PRADŽIA)

Lietuviškų pasakų istorija prasidėjo beveik prieš du šimtmečius, kai 1835 m. Simonas Daukantas parengė pirmąjį rinkinį *Pasakas Massiu*, kuris dėl nepalankiai susiklosčiusių istorinių aplinkybių buvo išleistas tik 1932 m. (DPM). S. Daukantas tautosakos tyrimams svarbus ne tik kaip asmuo, sudaręs pirmąjį lietuviškų pasakų

rinkinį, bet ir kaip tyrėjas, pirmasis lietuvių folkloristikos istorijoje parašęs mokslines pastabas apie liaudies pasakas (Grigas 1958: 275)¹.

Dėl spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo lietuviškų pasakų rinkimas ir publikavimas persikėlė į Rytprūsius. Ten nykstantį lietuvių žodinių paveldą ėmė fiksuoti vokiečių kalbininkai Augustas Schleicheris (SchM), Augustas Leskienas ir Friedrichas Karlas Brugmannas (LBr). Pastarųjų mokslininkų sudarytas rinkinys aktualus todėl, kad jame prie pasakų pateikiami slavisto Wilhelmo Wollnerio parašyti komentarai (Wollner 1882: 516–576). Tyrėjas atidžiai perskaitė visas keturiasdešimt šešias lietuviškas pasakas ir pateikė išsamias išvalgas. Komentaruose atsispindi tuo metu vis labiau populiarėjantis komparatyvistinis metodas. Pasakos skaidomos į epizodus ir jie aptariami tarptautiniame kontekste. Daugiausia analogijų pateikiama iš slaviškos medžiagos, ypač lyginama su rusų pasakomis. Toks gretinimas glaudžiai susijęs su W. Wollnerio slavistikos studijomis (Zeil 1977: 227). Puikios slavų kalbų bei kultūros žinios leido jam pažinti slavų tautų folklorą, o moksliniai kontaktai su kolegomis kalbininkais A. Leskienu ir F. K. Brugmannu sudarė sąlygas konstruktyviam bendradarbiavimui, kurio metu ir buvo parašyti komentarai lietuvių liaudies pasakoms. Mokslininko atlikta lyginamoji pasakų analizė, kaip pastebima, savo vertės neprarado ir vėliau (ten pat: 230).

XIX a. pabaigoje komparatyvistinė analizė pasiekė gyvavimo apogėjų. Chrestomatiniu istorinio–geografinio metodo taikymo pavyzdžiu laikomas jau minėtas J. Bolte's ir J. Polívkos veikalas *Pastabos brolių Grimmų Vaikų ir namų pasakoms*. Lietuvių folkloristikai jis labai svarbus visų pirma dėl to, kad autoriai daug kur mini ir lietuvių pasakas. Prie daugumos pasakų randame nuorodas į lietuviškus pasakų rinkinius, tuo metu buvusius prieinamus mokslo pasauliui. Antai remiamasi A. Schleicherio sudarytu ir į vokiečių kalbą išverstu leidiniu (SchM), aptinkama ir pasakų iš dvikalbio (lietuvių ir vokiečių kalbomis) K. Brugmanno ir A. Leskieno rinkinio (LBr). Panašu, kad J. Bolte ir J. Polívka remiasi ir W. Wollnerio moksliniais komentarais. Pateikiama pavyzdžių iš Rytprūsiuose užrašytų pasakų rinkinio, sudaryto kunigo Kristupo Jurkšaičio (JrkLM), Lietuvių literatūros draugijos (*Litauischen Literarischen Gesellschaft*) leidinyje spausdintų pasakų (MtG). Naudojamasi ir lenkų etnografo, folkloristo Jano Karłowicziaus leidiniu (KrPBL), kiek vėliau pasirodžiusiu Mečislovo Davainio–Silvestraičio rinkiniu (DSPŽ), Jono Basanavičiaus (BsLP, BsLPI), Hugo Scheu ir Aleksandro Kuršaičio sudarytais (SchPP) bei kitais lietuvių pasakų leidiniais (BP 5: 163–165). Duomenis apie lietuvišką medžiagą šiame darbe pateikė J. Polívka, mokėjęs skaityti lietuviškai ir neblogai susipažinęs su baltų tautosaka (Lemeškinas 2008: 321–323). Daugumai pirmuosiuose trijuose veikalo

1 K. Grigas parašė disertaciją apie S. Daukantą (žr. *Simonas Daukantas – lietuvių tautosakos rinkėjas ir leidėjas*: filologijos mokslų kandidato laipsnio disertacijos autoreferatas, Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1958).

tomuose skelbiamų pasakų ne tik rasti lietuviški atitikmenys, bet kai kur net pateikiami autentiški personažų vardai, nurodytos vietovės, kur pasaka užrašyta. Perpasakojami įdomesni kūriniių fragmentai, o pateikiama medžiaga kartais papildoma daline metrika, pasakų detalėmis ar fragmentais (Šlekonytė 2008a: 332–333). Taigi šis mokslininkas, sugretindamas lietuvių ir kitų tautų pasakas, vienas pirmųjų įvedė lietuvių pasakojamąjį folklorą į tarptautinį kontekstą.

Iš lietuvių folkloristikos pradininkų, besidomėjusių pasakomis, minėtinas ir mūsų tautos patriarchas Jonas Basanavičius. Į lietuvių tautos praeities tyrimo mokslą jis pasuko skatinamas istorinių aplinkybių; kai XIX a. pabaigoje bundančiai tautai reikėjo įveikti kultūrinį atsilikimą, daugelis išsilavinusių žmonių greta savo profesinės srities ėmė darbuotis ir kultūros baruose (Piročkinas 2002). J. Basanavičius – vienas pirmųjų inteligentų, aktyviai pradėjęs domėtis lietuvių tautosaka, ypač – pasakomis. Pasakų jis pats neužrašinėjo, bet to meto spaudoje ragino tai daryti kitus (Basanavičius 2004: 149). Kad šia veikla susidomėjo ir į pasakų rinkimą įsitraukė nemažas būrys žmonių, matome iš gausios J. Basanavičiaus korespondencijos. Pasakų rinkimo klausimais jo susirašinėta su broliu Vincu, ilgamečiu pagalbininku šiame reikale, kalbininku Kazimieru Būga, Mažosios Lietuvos pastoriumi Kristupu Jurkšaičiu, to krašto šviesuoliu Viliumi Kalvaičiu, rašytoja Gabriele Petkevičaitė-Bite, knygnešiu Matu Slančiausku, rašytoju Povilu Višinskiu, profesoriumi Eduardu Volteriu (ten pat: 215–217, 221–230, 249–257). Pasakas J. Basanavičius suvokė kaip senųjų laikų reminiscencijas ir manė, kad jų rinkimas bei tyrimas prisidės prie geresnio praeities pažinimo, nes „tautosakos, mitinių įvaizdžių tyrinėjimas studijose ir straipsniuose daugiau ar mažiau susijęs su pastangomis minti lietuvių tautos kilmės ir raidos mįsles“ (Sauka L. 2003: 8). Tai matyti iš jo straipsnių, skirtų įvairiai problematikai, pavyzdžiui, metalų paminėjimams (Basanavičius 2003a: 167), obuolio vaizdiniui (Basanavičius 2003b: 266–268), keliavimo motyvui pasakose (Basanavičius 2003c: 282–287).

1919 m. pasirodė J. Basanavičiaus monografija *Levas lietuvių pasakose ir dainose* (BsLev). Ji susideda iš dviejų dalių. Pirmojoje dalyje pateikiami lietuvių pasakų tekstai, kuriuose minimas *levas*, antrojoje – atliekama šio žvėries įvaizdžio analizė. Liūto vaizdinio įvairovė lietuvių pasakose J. Basanavičiaus nelabai domina, jam rūpi, iš kur, koku būdu ir koku laiku atsirado ar galėjo atsirasti liūto paminėjimas lietuvių ir latvių pasakose (BsLev: 112–113). Tyrėjas susipažino su pažangiausiomis to meto folkloristikos idėjomis, domėjosi Jacobo Grimmo, Jirío Polívkos, Wilhelmo Mannhardto, Teodoro Benfey, Johano Bolte's, Emmanuelio Cosquino, Reinholdo Köhlerio, Antti Aarne's, Kaarle's Krohno, Aleksandro Veselovskio ir kitų autorių darbais. Nors tyrimas skirtas jo propaguotai idėjai apie lietuvių kilmę iš trakų-frigų, vis dėlto čia atlikta didžiulė lyginamoji analizė: lietuvių pasakų atitikmenų ieškota Europos tautų pasakų rinkiniuose, pasitelkta gausybė kultūros istorijos, meno, religijos duomenų. Žvelgiant iš šiuolaikinio mokslo perspektyvos, šis darbas at-

rodo naivus ir gerokai pritemptas, siekiant savosios teorijos pagrindimo, vienus duomenis pateikiantis kaip svarius, o kitus nutylint; taip neretai nutinka mokslo entuziastams, neturintiems tam tikros srities profesinio išsilavinimo. Vis dėlto J. Basanavičių galima laikyti lietuviškų pasakų tyrimo pradininku, o minėtas liūto vaizdinio tyrimas lietuvių folkloristikai svarbus kaip vienas pirmųjų lietuviškosios komparatyvistikos pavyzdžių.

PASAKŲ TYRIMŲ TENDENCIJOS TARPUKARIO LIETUVOJE IR JŲ TAŠA IŠEIVIJOJE (XX A. PIRMOJI IR ANTROJI PUSĖS)

Prie lietuvių pasakų tyrimo nemažai prisidėjo komparatyvistinės krypties ir suomių istorinės-geografinės mokyklos atstovas Jonas Balys. Mokslininko santykį su lietuvių tautosaka formavo studijos užsienio mokslo įstaigose. Pradėjęs studijas Kauno Vytauto Didžiojo universitete, vėliau etnologijos, folkloristikos, istorijos žinias jis gilino Graco, Vienos universitetuose, jau dirbdamas tautosakininko darbą, vyko stažuoti pas suomių folkloristus, susipažino su tuo metu pažangiausiomis folkloristikos idėjomis – istorine-geografinė mokykla, o ypač – pasakų tekstų klasifikavimo galimybėmis. Remdamasis A. Aarne's pasakojamosios tautosakos klasifikavimo principais, susistemino daugiau kaip tris tūkstančius Lietuvių tautosakos archyve turėtų pasakų bei publikuotų naratyvų, iš viso daugiau nei 16 tūkstančių pasakojamosios tautosakos vienetų. 1936 m. išėjo tipologinis pasakojamosios tautosakos leidinys, apibendrinantis lietuvių liaudies pasakų ir sakmių siužetus (BLPTMK). Pasakų tekstai išdėlioti remiantis A. Aarne's ir S. Thompsono pasakų klasifikacijos sistema, parašytas platus apžvalginis straipsnis apie pasakų istoriją. Sisteminant pasakas derintasi prie lietuviškos medžiagos ypatumų: žvaigždutėmis pažymėti nauji pasakų tipai (apie pustrėčio šimto), potipiai (apie šimtą), sukurti saviti pasakų skyriai („Neklasifikuotos pasakos“, „Nepadorūs pasakojimai“) (Sauka L. 2009: 290). Tipologiniam leidiniui vertę suteikia jo dvikalbystė – greta lietuviškų pateikiamos naratyvų anotacijos ir anglų kalba. Šis katalogas ilgus dešimtmečius buvo nepamainomas lietuvių pasakojamosios tautosakos tipų šaltinis.

Lietuvos nepriklausomybės praradimas sukūrė savotišką takoskyrą lietuvių folkloristikoje. Išeivijos mokslininkai buvo nevaržomi ideologinių reikalavimų, tad galėjo laisviau reikštis, keliauti mokslo reikalais, jiems buvo prieinama naujausia folkloristinė literatūra. Tokios aplinkybės susiklostė ir J. Baliui, kai jis išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas ir tapo S. Thompsono asistentu.

Gyvendamas Amerikoje, jis vis labiau vertino lyginamojo metodo teikiamas galimybes, suvokdamas, kad lietuvių tautosakos neįmanoma perprasti be tarptautinio konteksto. Čia išryškėjo J. Balio komparatyvistiniai gebėjimai. Jis atkreipė dėmesį į lietuvių ir indų pasakų panašumus, kartu aktyviai propaguodamas T. Benfey migracinę naratyvų teoriją, kad analizuojamos pasakos į mūsų kraštą yra atėjusios per tautas tarpininkes – mongolus ir rytinius slavus (Balys 1960: 35).

Išskirtinio J. Balio dėmesio sulaukė pasaka „Eglė žalčių karalienė“. Apie ją mokslininkas informaciją rinko ne vieną dešimtmetį. Susidomėjimas šiuo kūrinio radosi pirmiausia išvelgus jo sąsajas su indų pasakos variantais. Vienoje pirmųjų tokių publikacijų autorius toliau plėtoja benfėjiškąją teoriją apie pasakos kilmę iš Indijos (Balys 1951). Ta pati tema gvildenama ir vėlesniame rašinyje, gretinant lietuviškus variantus su rusiškaisiais (Balys 1953). Nuomonę, kad pasaka kilusi iš Indijos, mokslininkas dar kartą patvirtina kelių dešimčių metų skirtumu skelbtuose straipsniuose (Balys 1967, 1987)². Pasaką „Eglė žalčių karalienė“ tyrė ir išseivijos antropologė, etnologė Elena Bradūnaitė, remdamasi švedų folkloristo Carlo Wilhelmo von Sydow suformuluota pasakos oikotipo idėja. Oikotipas – tai pasaka, prisitaikiusi prie konkrečios kultūrinės aplinkos ir įgijusi skirtumą, palyginti su bendrine pasaka (von Sydow 1948). Nustačiusi, kad tokio siužeto naratyvas būdingas tik baltams, lietuviškąją pasakos AT 425M potipį mokslininkė traktuoja kaip žmonių, gyvenančių tam tikroje kultūrinėje ir geografinėje erdvėje, kūrinį. Pasak E. Bradūnaitės, istorija, liaudies tikėjimai, taip pat bendros nuotaikos ir įsitikinimai suformuoja pasakos oikotipinę specifiką (Bradūnaitė 1975, trumpesnė lietuviška versija – Bradūnaitė 1976).

Kaip pasakojamojo folkloro tekstų tyrėjas pagarsėjo ir Vytautas Bagdanavičius – kunigas, švietėjas, spaudos darbuotojas. Didžiulį interesą jis rodė lietuvių pasakoms, kurios gvildentos neatsietai nuo kitų pasaulio tautų pasakų. Mokslininkas atstovavo Vienos kultūrinės istorinės etnologijos mokyklai ir jo darbai buvo grįsti šios mokslinių tyrimų atšakos principais. Pasakų tyrimo metodologinius aspektus jis apibrėžė išskirdamas pagrindinius principus: *pasakos visuma; literatūros ir tikrovės klausimas; istorinė galvosena; geografinė galvosena; kultūrų maišymosi formos; variantų atrinkimas ir sugrupavimas* (Bagdanavičius 1966: 43–63). Pasitelkdamas šiuos principus, V. Bagdanavičius savo keturių dalių studiją paskyrė stebuklinėms pasakoms, kuriose išryškėja mergaitės pažadėjimas nepaprastam globėjui, tylėjimo įžado davimas ir jo laikymasis, dvasinės kančios bei laimingos įvykių atomazgos vaizdiniai (Bagdanavičius 1966, 1969, 1983). Tai daugiausia pasakų tipų AT 451, 510A, 710 variantai ar jų junginiai. Nors studija intriguoja plačiu kultūriniu kontekstu, vis dėlto lietuvių pasakų detalės pernelyg lengvabūdiškai interpretuojamos kaip tolimų kultūrų reiškiniai ir iš akių pametamas lietuviškas kontekstas, nuklystama į labai tolimas tiek erdviniu, tiek chronologiniu aspektais kultūras, ir tyrimo išvados tampa nelabai įtikimos.

Bene labiausiai lietuviškas pasakas išgarsino visame pasaulyje žinomas mitologas Algirdas Julius Greimas. Jo tyrimai padėjo pagrindus semiotikai – teorijai, aprašančiai ženklų sistemų susidarymo ir funkcionavimo universalius principus. Veikale *Tautos atminties beieškant*, remdamasis semiotinės analizės įrankiais,

2 Apie šiuos J. Balio tyrimus plačiau žr. Sauka L. 2009: 295.

A. J. Greimas aiškino M. Davainio-Silvestraičio pasakos „Saulė ir Vėjų Motina“ (AT 516B) mitines prasmes (Greimas 1990: 113–184). Šį naratyvą semiotikas bandė perskaityti kaip mitą ir ieškoti reikšmių, glūdinčių giliuosiuose teksto sluoksniuose. Išskirstydamas tekstą segmentais, A. J. Greimas aptarė pagrindinius pasakos motyvus, mėgino juos sieti su lietuvišku pasaulėvaizdžiu (ten pat: 174–179). Vis dėlto tokius kad ir labai dėmesį traukiančius argumentus griauna vienas pastebėjimas: ši lietuvių pasaka užrašyta vienut vienintelį kartą ir jos kilmė, kaip rodo užrašymo detalės, gali būti rytietiška (Valiukaitė 2003: 73).

Remdamasis novelinėmis pasakomis, autorius rekonstravo deivės Laimos veiklos sferas, kurios įvardijamos kaip lėmimas, gimimas, dalinimas (Greimas 1990: 185–237). Norėdamas atkurti lietuvių požemio valdovo vaizdinį, A. J. Greimas pasitelkė stebuklinę pasaką apie Kaulinį Diedą (AT 303) ir identifikavo jį kaip galimą Velionį ‘vėlių dievą’ ar Veliną ‘velnių karalių’ (ten pat: 399–412). Studijoje *Baimės ieškojimas* (pasaka „Baimės nepažįstas jaunuolis“ AT 326), pasitelkdamas semiotinę analizę, gilinosi į trisdešimt tris lietuviškos pasakos variantus, mėgindamas atsakyti į klausimą, ar baimė įgimta, ar įteigta kultūros (Greimas 1999).

Į pasaką apie Eglę žvilgsnį kreipė mokslininkė Ada Martinkus, pritaikiusi A. J. Greimo metodologinius instrumentus. Jos gilinamasi į žalčio – vandenų valdovo – ropliškąjį ir žmogiškąjį pavidalus, kultūriniais, folkloro, mitologiniais faktais mėginama pagrįsti žalčio įprasminimą lietuviškoje pasakoje (Martinkus 1993). Tyrėją domino vaikų ir motinos virtimas medžiais, kuris vėlgi mėginamas interpretuoti iš kultūrinės pozicijos – jų mitinio įprasminimo ieškant valstietiškoje lietuvių pasaulėžiūroje (Martinkus 1995). Mergaitės santuoką su žalčiu ir vaikų gimimą šioje šeimoje ji traktuoja kaip chaotišką būvį, ribos tarp vandens ir sausumos nebuvimą. Roplys žaltys valdo chaotišką pasaulį, o jo nužudymas sustabdo chaosą – atskiria vandenį ir žemę (Zemp 1979: 73–88).

*PASAKŲ TYRIMAI SOVIETINĖJE LIETUVOJE
(XX A. ŠEŠTASIS–DEVINTASIS DEŠIMTMEČIAI)*

Sovietų okupuotoje Lietuvoje pasakų tyrimai buvo tęsiami, tik neretai jie įgydavo ryškų ideologinį atspalvį. Tuometiniame Lietuvos istorijos instituto Etnografijos sektoriuje prie lietuvių liaudies pasakų dirbo Margarita Vymerytė, folkloristės partirties įgijusi dar tarpukario Lietuvoje, kai studijavo Berno universitete (Šveicarija) ir žinias gilino Vytauto Didžiojo universitete. M. Vymerytė dar 1934 m. parašė didžiulį darbą vokiečių kalba „Romanų, germanų ir aisčių pasakos su eilėmis“³ ir

3 Margarita Vymerytė. *Durchgehend verschaltigte Märchen bei Romanen, Germanen und Aisten: Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der Humanistischen Fakultät der Universität Vytautas des Grossen zu Kaunas, 1934.*

kaip daktaro disertaciją įteikė VDU Humanitarinių mokslų fakulteto tarybai. Jame lyginamuoju požiūriu nagrinėjo anglų, prancūzų, italų, ispanų, švedų, norvegų, rusų, baltarusių, ukrainiečių ir kitų Europos tautų pasakas. Deja, darbas nebuvo ginamas ir liko rankraščio pavidalu (Vymerio kalnas 1997: 11–12)⁴. 1947–1948 m. mokslininkė rengė pasakų tomą apie gyvūnus (*Lietuvių liaudies pasakos*, t. I: *Pasakos apie gyvūnus*)⁵, tuo pat metu rašė studiją „Lietuvių ir slavų gyvulinių pasakų tematiniai ir idėjiniai bendrumai“, kurią ketino ginti kaip kandidatinę disertaciją. Akademiniam pasakų leidiniui buvo parašytas įvadas, atrinkti ir sugrupuoti tekstai, parengtas bibliografinis aprašas. Rankraštyje esančių pasakų grupavimo principai grįsti sovietine ideologija – daugelis skyrelių atspindi klasių kovos idėją. Taip vyresnės kartos mokslininkė mėgino prisiderinti prie to meto sistemos reikalavimų, nes jautė didelį spaudimą iš aukščiau laikytis ideologiškai „teisingos“ tyrimų formos (Aleksynas 2013: 149–150). Atitikti šiuos reikalavimus M. Vymerytei buvo sunku: ji buvo kaltinama tai buržuaziniu kryptingumu, tai vulgariu sociologizavimu (Vymerio kalnas 1997: 12). Veikiausiai dėl to akademinis leidinys, kaip ir kiti jos moksliniai darbai, dienos šviesos taip ir neišvydo.

Savotišką duoklę ano meto sistemos reikalavimams teko atiduoti ir Ambraziejui Jonynui. Mokslininko kandidatinė disertacija grįsta klasių kovos (baudžiauninkų ir feodalų) idėja, tos kovos raišką jis išžvelgė buitinėse pasakose (Jonynas 1954). Ideologinė marksizmo–leninizmo retorika akivaizdi ir disertacijos pagrindu parašytame straipsnyje; jame gausiai operuojama raktinėmis frazėmis: „valstiečių neapykanta ir priešinimasis feodalams“, „priešiškumas tarp išnaudotųjų ir išnaudojamųjų“, „kova ir neapykanta klasiniams priešams“ bei pan., ir tipiškai konstatuojama, kad buitinės lietuvių liaudies pasakos atspindi klasių kovą (Jonynas 1958), socialinį elementą, taip intensyviai propaguoatą to meto politinėje, mokslinėje ir kitose viešojo gyvenimo srityse. Toks marksizmo–leninizmo ideologijos terminų vartojimas buvo vienas svarbiausių reikalavimų dirbant mokslinį darbą (Aleksynas 1994: 231–232).

Vėlesni mokslo darbai buvo mažiau pančiojami sovietinės sistemos reikalavimų, tyrėjai galėjo laisviau reikšti savo nuostatas, pateikti drąsesnių idėjų. Šiuo požiūriu itin vertingos Donato Saukos filologinės išvalgos apie lietuvių liaudies pasakas. Stambų skyrių tautosakinėje monografijoje jis skyrė pasakų analizei (Sauka D. 1970: 49–119). Pasaką D. Sauka vertino iš literatūrologo pozicijų, išžvelgė jos menines savybes, fantastikos raiškos būdus, stebuklinių pasakų su herojumi vyru ir heroje moterimi skirtybes. Kaip teigiama, jam „rūpi bendra žanro poetika ir kūrinys kaip vieningas meninis organizmas“ (ten pat: 56). Atskiro dėmesio susilaukė

4 Pora rankraščio ištraukų vokiečių kalba skelbta *Tautosakos darbuose* (žr. 2002, t. XVII (XXIV), p. 235–255).

5 Rankraštis yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne, M. Vymerytės fonde.

Eglės pasaka, kurioje autorius savitai interpretavo Eglės ir Žilvino paveikslus (ten pat: 92–98). Panašiai D. Sauka pasakas pristatė ir aukštųjų mokyklų studentams skirtame vadovėlyje *Lietuvių tautosaka*. Naratyvai čia aptariami lyginant juos su mitais, komentuojant, kuo skiriasi jų archaika, kaip kito žmonių požiūris į pasakas, kaip jose vaizduojamas individas ir jo santykis su pasauliu, personažų konfliktai, jausminiai potyriai, atskiras poskyris skiriamas Eglės pasakos problematikai, pasakų žanrinei įvairovei ir jų ypatumams (Sauka D. 1982: 165–205).

Siauresnei pasakų tematikai skirta Adelės Seselskytės monografija. Folkloristė aptarė specifinę lietuvių pasakų grupę – pasakas apie pamotę ir podukrą (keletas plačiai žinomų siužetų – AT 480, 511), siekdama nustatyti šių pasakų būdingus bruožus, išryškinti jų raidos, paplitimo, gyvavimo ir sąveikų su kitų tautų naratyvais dėsningumus. Pagrindiniu tyrimo instrumentu autorė pasirinko lyginamąją analizę (gretino naratyvus su latvių, baltarusių, rusų, ukrainiečių, lenkų, vokiečių analogais), kartu mėgino apčiuopti socialinius veiksnius, nulėmusius tų pasakų atsiradimą, gvildeno pasakų turinio, formos ir poetikos klausimus (Seselskytė 1985).

Norberto Vėliaus pasakų tyrimus galima traktuoti kaip grįstus mitologine perspektyva. Pasakose jis išskyrė mitinius klodus, siužetinius naratyvų ypatumus interpretavo pasiremdamas liaudies papročiais. Remdamasis trimis pasakų tipais (AT 471, 480, 480C*), tyrė lietuvių pasakų senelio dievo vaizdinio kilmę (Vėlius 1979). Tyrėją domino lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvo „Velnio arkliai – kunigai ir ponai“ kilmė. Šį vaizdinį jis nagrinėjo pasitelkdamas kelių sakmių ir trijų pasakų tipų (AT 424*, 465C, 475) siužetus (Vėlius 1981). Panašiu principu analizuojama pasaka apie kvailą velnią (AT 1137) (Vėlius 1982). Nepaliekama be dėmesio ir „Eglė žalčių karalienė“, atidžiau pažvelgiant į pasakos mitiškumą: dvilypę Eglės prigimtį, žalčio sąsajas su gyvate, žaluma, pateikiant tautosakos pavyzdžių, paralelių su kitų tautų mitologija (Vėlius 1983). Pasakos apie gyvūnus (AT 163) interpretacijoje išvelgiamas pasakos ryšys su Užgavėnių papročiais, vilko kaip laukinio gyvūno mitinis pradai ir pagarba jam (Vėlius 1990).

Pasakų tyrimams lietuvių folkloristikoje labiausiai nusipelnė Bronislava Kerbelytė, pakėlusį pasakų analizę į naują lygmenį. V. Proppo sukurtame pasakų funkcijų išskyrimo modelyje išvelgusi daugybę trūkumų, mokslininkė sukūrė originalią struktūrinės-semantinės tekstų analizės metodiką, leidusią giliau pažvelgti į pasakos struktūrą, semantiką ir paskirtį (Кербелите 1980, 1991). Pagrindiniu struktūriniu vienetu autorė pasirinko *elementarijį siužetą* (ES). ES – savotiška pasakos ląstelė; iš ES junginių ir įvairių derinių susidaro tiek paprastės struktūros pasakos apie gyvūnus, tiek ilgos, sudėtingos stebuklinės pasakos. Taikydama šį metodą, B. Kerbelytė folkloristikoje padarė svarbių atradimų: išvelgta pragmatinė pasakų paskirtis – iliustruoti ir išsaugoti žmonių elgesio taisykles; pastebėta, kad pasakos yra ne-lyginant gyvi organizmai, kintantys kartu su visuomene, palengva sudėtingėjantys;

apibrėžti pasakų struktūrų susidarymo ir raidos dėsningumai; nustatyta, kad pasakos yra mozaikiški naratyvai. B. Kerbelytės sukurta metodika pasakos esmę leidžia nusakyti dviem lygmenimis: per naratyvų struktūrą ir per semantiką. Ši metodika neliko vien teorija – Lietuvių pasakojamosios tautosakos kartotekoje sukauptus pasakų variantus mokslininkė sugrupavo, struktūriškai aprašė ir semantiškai interpretavo taikydama savo sukurtąją metodiką. Struktūrinės–semantinės analizės metodas neabejotinai tapo svarbia naujiena to meto akademiniam pasaulyje, vėliau jis vartotas daugelyje B. Kerbelytės ir jos mokinių mokslinių darbų, įgijo sekėjų ir tarp užsienio folkloristų. Pasitelkiant šį metodą, pasakose glūdintys archajiški kultūros sluoksniai populiariai pristatyti ir plačiau visuomenei skirtoje knygelėje (Kerbelytė 1986)⁶.

*PASAKŲ TYRIMAI NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE
(XX A. PABAIGA IR XXI A. PRADŽIA)*

Valstybės nepriklausomybės atgavimas daug naujovių atnešė ir folkloristikai. Visų pirma mokslininkai jau galėjo atsipalaiduoti nuo ideologinių varžtų ir laisvai nagrinėti iki tol menkesnio dėmesio sulaukusias temas, o kartu ir toliau vykdyti sovietmečiu pradėtus akademiinių ir fundamentinių leidinių rengimo ir leidybos darbus.

N. Vėlius mitologinės krypties pasakų studijas plėtojo ir nepriklausomoje Lietuvoje. Stambi jo publikacija skirta velnio ir Aušrinės santykiams (Vėlius 1994), kurie rekonstruojami tiriant stebuklines pasakas (AT 313E*, 314, 531, 550, 707).

A. Seselskytė savo žvilgsnį nukreipė į lokalines pasakas – po ekspedicijos Gervėčių krašte (Baltarusija) pateikė apibendrintą informaciją apie Girių kaime tuo metu dar gana gyvą pasakų sekimo tradiciją, daug kontekstinės medžiagos apie pasakų sekėjus (jų biografijas, pasakų repertuarus) (Seselskytė 1996), su išsamiais moksliniais komentarais parengė Gervėčių pasakų rinkinį (GrvP).

Dera prisiminti ir vyresniosios kartos folkloristą Kostą Aleksyną, dirbantį specifinėje sferoje – redaguojantį pasakų tarminius tekstus. Profesinius gebėjimus jis įrodė redaguodamas M. Davainio–Silvestraičio (DSPSO), M. Slančiausko surinktus (SIŠLP), *Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekos* (BsTB 1–8, 11–13), žemaičių (DŽT) naratyvus, tarp kurių daug buvo ir pasakų. Savo patirtį jis perteikė straipsnyje apie pasakų tekstų redagavimą, kuriame išsakė nemaža vertingų pastebėjimų apie (ne)tinkamą šių naratyvų tvarkymą (Aleksynas 1994).

Ir toliau plėtojama filologinė folkloristikos kryptis. L. Saukos parašytame tautosakos vadovėlyje vienas skyrius skirtas pasakojamajai tautosakai, o čia, savo ruožtu, pristatoma lietuviškų pasakų įvairovė, jų žanriniai ypatumai (Sauka L. 1998: 31–64). Įdomu, kad autorius pateikė šiek tiek pasakų gyvavimo konteksto – pristatė

6 Knygos *Liaudies pasakos prasmė* tiražas pakartotas 1997 ir 2005 m. Tai rodo, kad autorės išvelgtos giluminės pasakų prasmės įtikino bei sudomino skaitytoją ir leidinys neprarado kultūrinės pažintinės vertės.

produktyviausius pasakų sekėjus, jų biografijas, pasakų repertuarus ir išmokimo aplinkybes, sekimo teatrališkumą, pasakotojų tipus (ten pat: 31–39)⁷.

Po ilgamečių liaudies dainų tyrimų L. Sauka dėmesį sutelkia į liaudies pasakas. Remdamasis lyginamuoju metodu, imasi analizuoti tradicinį naratyvą – pasaką-legendą (AT 761), komentuodamas analogiškus latviškus ir slaviškus variantus, ieškodamas sąsajų su panašiomis sakmėmis (Sauka L. 2000). Ypatingas dėmesys skirtas Eglės pasakai, į kurią žiūrima daugiau iš literatūrologinės pozicijos. Tiriami tam tikri periferiniai variantai (Sauka L. 2007), identifikuojami pasakos veikėjų ir vietų vardai, išryškinamos vyraujančios ir retesnės tendencijos (Sauka L. 2008). Šie darbai tapo tarsi įvadu į pagrindinį darbą – keturių tomų studiją apie pasaką „Eglė žalčių karalienė“ (EŽK)⁸.

D. Sauka papildė ankstesnę *Lietuvių tautosakos* vadovėlio versiją (Sauka D. 1982), parašydamas esminius naujus poskyrius apie tautosakos būklę XX–XXI a. sandūroje; juose dėmesio skiriama ir pasakų tyrimams, ypač pabrėžiama rusų mokslininko V. Proppo, semiotiko A. J. Greimo idėjų svarba (Sauka D. 2007: 396–416).

Tautosakos vadovėlį kiek vėliau yra išleidusi Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, kuriame pristatė pasakų sisteminimo specifiką, pasakų žanrinę įvairovę ir jų struktūros ypatumus, personažus, tyrimo metodikas (Skabeikytė-Kazlauskienė 2005: 141–177).

Darbus tęsia ir B. Kerbelytė; tai viena iš nedaugelio lietuvių folkloristų, taip kryptingai dirbanti pasakų tyrimo sferoje. Mokslininkė naratyvų tyrimui pasitelkia struktūrinės-semantinės tekstų analizės metodą, kuris išryškėja ne kaip intuityvus interpretavimas, o kaip logiškai grįstas, įvairiais aspektais atliekamas pasakos struktūros bei semantikos aptarimas. Šiais principais paremtas ir *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo* keturtomis, kurio pirmieji du tomai skirti pasakoms (KbLPTK 1–2); toks pat katalogas išleistas ir rusų kalba (KTHC 1–2), o netrukus pasirodys ir išverstas į anglų kalbą. Profesorės sukurta metodika taikoma analizuojant regioninius pasakų ypatumus (Kerbelytė 1996a, 1998), žmogaus elgesio vertinimą pasakose (Kerbelytė 1996b) ir kt. Dėmesys skiriamas ir pasakų poetikai (Kerbelytė 2005: 152–167). Nepriklausomybės laikotarpiu pasirodė apie trisdešimt šios tautosakininkės mokslinių publikacijų (neskaičiuojant enciklopedinių straipsnelių) lietuvių, rusų, anglų, vokiečių, slovėnų kalbomis, kurių dėmesio centre – pasaka ir jos struktūros bei semantikos ypatumai⁹, jos sukurtas tyrimo metodas tampa žinomas tarptautinei folkloristų bendruomenei. Užsienyje bei Lietuvoje skelbti straipsniai apibendrinami reikšmingoje monografijoje *Lietuvių tautosakos kūriniių prasmės*; didesnę dalį ten užima pasakų aptarimas: naratyvų

7 Apie pasakų pateikėjus jis yra rašęs ir anksčiau, žr. Leonardas Sauka. *Tikra ir netikra liaudies kūryba*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 57–58.

8 Ketvirtame studijos tome skelbiami mokslo darbai apie Eglės pasaką.

9 B. Kerbelytės darbų bibliografiją žr. <http://www.llti.lt/failai/e-zurnalai/TD29/25-sukaktys.pdf>; http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Balsys_Rimantas/Balsys_RH_7_2010.pdf.

klasifikavimo ypatumai, skirtingų tautų pasakų panašumai, jų sandaros ir turinio raida, žinios apie pasaulį ir žmogų pasakose (Kerbelytė 2011: 17–198), analizuojami žemaičių pasakų ypatumai (ten pat: 319–345). B. Kerbelytės darbų gausos ir svarbos tiek Lietuvos, tiek tarptautinei folkloristikai keliomis pastraipomis neįmanoma nei pristatyti, nei įvertinti – tam reikėtų išsamesnės analizės.

B. Kerbelytės sukurta unikali naratyvų tyrimo metodika taikoma ir kai kuriuose jos mokinių darbuose, daugelyje folkloristinių disertacijų, kurioms vadovavo pati profesorė. Antai šio metodo teikiamomis galimybėmis aktyviai naudojosi folkloristė Lina Valiukaitė. Remdamasi struktūrine–semantine analize, ji tyrė lietuvių stebuklinių pasakų panašumus su kaimyninių tautų pasakomis (Valiukaitė 2000, 2002a), ieškojo unikalaus lietuvių pasakos varianto kilmės ištakų, gretindama jį su kitų tautų tos pačios pasakos variantais (Valiukaitė 2003), šio metodo taikymu pagrįsta ir jos disertacija (Valiukaitė 2002b).

Tą patį tyrimo metodą savo mokslo darbuose išbandė folkloristė Jūratė Šlekonytė. Tai atsispindi stebuklinių pasakų AT 315, 361* analizėje (Šlekonytė 2001, 2002); metodas taikomas ir melų pasakų tyrimams jos disertacijoje (Šlekonytė 2003). Šio metodo privalumus įvertino Jurgita Macijauskaitė–Bonda, tirdama stebuklines pasakas apie nepaprastą vaiko gimimą straipsnyje (Macijauskaitė–Bonda 2007) ir dar plačiau nagrinėdama folklorinį vaiko vaizdinį disertacijoje (Macijauskaitė–Bonda 2009), o Radvilė Racėnaitė – analizuodama likimo, mirties įsivaizdavimą tradicinėje lietuvių pasaulėžiūroje (Racėnaitė 2001, 2006, 2007a, 2007b) ir apibendrindama šias sampratas monografijoje (Racėnaitė 2011).

Nedaug yra darbų, kuriuose aptarta literatūros įtaka folklorui. Viena iš tokių įdomesnių publikacijų yra jau minėtos L. Valiukaitės atlikta tekstologinė bei lyginamoji kelių stebuklinių pasakų analizė. Autorė mėgino nustatyti, ar publikuotos brolių Grimmų vokiečių liaudies ir Aldonos Liobytės literatūrinė pasakos darė įtaką lietuvių liaudies pasakoms (Valiukaitė 2005). Kiek kitokiu aspektu literatūros įtakos pasakai „Eglė žalčių karalienė“ ieško literatūrologas Eugenijus Žmuida (2011).

Lietuvių folkloristikoje naujų minčių įnešantis, nors ir ne folkloristo parašytas, yra Sauliaus Bagočiūno straipsnis apie Eglės pasakos topografiją. Autorius atkreipia tyrėjų dėmesį į Lietuvoje ir už jos ribų esančius toponimus bei hidronimus, kurie gali būti geografinė pasakos „Eglė žalčių karalienė“ motyvų išraiška (Bagočiūnas 2008).

Lietuvių pasakos tapo svarbiu baltiškosios pasaulėjautos šaltiniu ir religijotyriminkui Gintarui Beresnevičiui; jis daug pavyzdžių iš pasakų pasitelkė monografijoje apie pomirtinio pasaulio įsivaizdavimą (Beresnevičius 1990). Atskirą studiją mokslininkas skyrė Eglės pasakai, kurią traktavo kaip lietuvių teogoninį mitą – pasakojimą, kuriame atsispindi pirm pradžių įvykių modelis (Beresnevičius 2003).

Iš dalies religijotyriminiu tyrimu galima laikyti ir Nijolės Laurinkienės studiją apie senovės lietuvių dievo Perkūno vaizdinį. Vienoje jos dalyje autorė mėgina išvelgti

mito apie griausmavaldžio ir slibino kovą atspindžius stebuklinėse pasakose (Laurinkienė 1996: 203–209). Kaip religijotyrimus galima traktuoti ir R. Racėnaitės tyrimus apie mirties įsivaizdavimą tradicinėje lietuvių kultūroje, kuriuose autorė neretai pasitelkia lietuvių pasakas (Racėnaitė 2002, 2007b).

Iš antropologinės perspektyvos į lietuvių stebuklines pasakas žvelgia Daiva Vaitkevičienė straipsnyje apie pomirtinio persikūnijimo vaizdinius ir archajiškų laidojimo papročių atspindžius. Nagrinėjamos pasakos, kuriose mirusysis atgimsta kita gyvybės forma – paukščiu, gyvūnu (AT 318, 403A, 405, 451A, 452C*, 707, KblPTK 1: 314), medžiu ar gėle; šis persikūnijimo procesas sietinas su religine metempsichozės samprata (Vaitkevičienė 2013).

Atskira tyrimų sritis folkloristikoje yra vadinamasis kontekstualizmas, kai tiriama tautosakos kūrinį supanti erdvė: pasakotojas, atlikimo aplinkybės. Viena tokių publikacijų yra J. Šlekonytės, kurioje ji, remdamasi pateikėjų pastabomis, aptaria, kokiomis aplinkybėmis lietuviai sekė pasakas, kas jas dažniausiai sekė, kur ir kada (Šlekonytė 2005). Folkloristė gilinasi ir į pasakų atlikimo kontekstą: sekimo aplinkybes, pasakotojo asmenybę, jo įtaką siužeto ypatumams, improvizacines galimybes, kiek jos yra saistomos kolektyvinių poreikių, vyraujančios tradicijos (Šlekonytė 2012).

Prie kontekstinio pasakų tyrimo galima priskirti ir R. Racėnaitės novelinės pasakos „Edipas“ (AT 931) analizę; autorė pateikia įžvalgą, kaip pasakos tekste gali atsispindėti individualus atlikimas, improvizacinė pateikėjo saviraiška (Racėnaitė 2005).

Jurgos Sadauskienės straipsnis, skirtas stebuklinės pasakos tipui „Dainuojantys kaulai“ (ATU 780), yra vienas retų bandymų lietuvių folkloristikoje taikyti psichologinį požiūrį. Per variantų analizę bei kultūrinio-istorinio konteksto duomenis autorė į pasaką pažvelgia kaip į psichoterapinį žanrą, o į pasakos siužetą – kaip į perkeltinės reikšmės pasakojimą apie psichologines problemas ir konstatuoja, kad šios pasakos psichologinė įtaiga paremta tam tikra nutylėjimo retorika, kuri leidžia susitapatinti su herojumi ir išgyventi transformaciją (Sadauskienė 2012).

Pasakos tiriamos ir kitais požiūriais, pirmiausia – žanriniu. Apžvelgtos nuobodžio pasakos / pasakos be galo (Giedraitytė 2000), pasakos su dainuojamaisiais intarpais (Vaicenavičienė 2001). Folkloristus domina ir vieno pasakos tipo tyrimas: lyginamuoju aspektu aptarta melų pasaka „Šarkų bažnyčia“ (AT 1932) (Šlekonytė 2000), gilintasi į stebuklinių pasakų „Prašoktos kurpaitės“ (ATU 306) (Šlekonytė 2009), „Dievo Motinos augintinė“ (ATU 710) (Šlekonytė 2011), pasakos-legendos „Žmogus ant kryžiaus“ (AT 800A) (Šlekonytė 2008b), melų pasakos „Sekdamas pasaką gauna ugnies“ (ATU 1920H) (Razauskas 2011) specifinius vaizdinius. Vieno pasakos tipo tyrimas kartais pasitelkiamas kaip pagalbinė priemonė nagrinėjant kitus tautosakos žanrus. Tai daro Aelita Kensminienė, aiškindamasi *lino kančios* motyvus mįslėse ir susiedama juos su pasaka apie kvailą velnią (AT 1199A) (Kensminienė 2006).

Taigi pasakos šiuolaikinėje folkloristikoje yra gana populiarius tyrimo objektas, pasirenkamas priklausomai nuo individualių mokslinių tyrėjo interesų.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS IR TYRIMO PERSPEKTYVOS

Straipsnyje apžvelgėme, kas nuveikta tiriant lietuvių liaudies pasakas. Galime konstatuoti, jog daugiau nei šimtmetį trunkantis mokslinis pasakų analizavimas užima ženklia vietą lietuvių folkloristikos istorijoje. Naratyvų tyrimuose taikomi pasaulyje populiarius analizės metodai, nors, kaip galima pastebėti, šiuo požiūriu lietuvių folkloristika dar konservatyvi – populiariausias vis dėlto yra lyginamasis metodas, literatūrologinis požiūris į pasakos tekstą pateikiamas lygia greta su istoriniu kultūriniu. Tai nemenkina tyrimų vertės, tačiau galbūt ne visada leidžia išvelgti gilesnę kai kuriose pasakose užfiksuotą vaizdinių prasmę ar naujai permąstyti senesnes išvalgas.

Tarp lietuvių pasakų tyrėjų neabejotina lyderė yra B. Kerbelytė, sukūrusi unikalią naratyvų struktūrinės-semantinės analizės metodiką ir ją praktiškai taikanti atrasdama giliausias kultūrinės pasakų prasmes. Tai viena iš nedaugelio folkloristų, didžiumą savo monografijų paskyrusi pasakų tyrimui. Tokia kryptinga veikla lietuvių mokslininkę stato į garsiausių pasaulio folkloristų gretas.

Kiti su pasakomis susiję tyrimai labiau koncentruojasi į pavienes publikacijas, stokojama vien tikrai pasakoms skirtų monografijų. Taip yra galbūt dėl to, kad į pasakas žiūrima kaip į kultūrinės visumos dalį, kuri papildo ir praturtina supratimą apie mus supantį pasaulį, kultūros raiškas, ir jos pasitelkiamos daugiau kaip pagalbini priemonė platesnėse studijose.

Tyrimo objektu dažniausiai pasirenkama pasaka „Eglė žalčių karalienė“ (ATU 425M). Jos siužeto problematiką tyrė daugiausia folkloristų, aktyviai besidominčių pasakomis. Tai naratyvas, kuris reprezentuoja senąją lietuvių pasaulėžiūrą ir kiekvienas jo tyrimas yra savaip vertingas.

Lietuvių pasakų tyrimai paprastai orientuoti į archajinius kultūros sluoksnius, tad pasigendama aktualesnės analizės – pasakų vietos ir reikšmės šiuolaikinėje visuomenėje aptarimo: kaip pasakos suvokiamos ir interpretuojamos žiniasklaidoje, viešojoje retorikoje, politiniame gyvenime. Pravartu būtų tirti ir leidybinę pasakų istoriją: kokius raidos etapus ji perėjo, kas jiems būdinga, kokia yra dabartinė situacija. Išsamesnės analizės nusipelnė ir publikuojamų pasakų atranka bei redagavimas.

Galiausiai vertėtų tirti ir žiniasklaidos aktyviai peršamą mintį, kad šiuolaikiniam vaikui liaudies pasakos yra pernelyg žiaurios, ar verta jas skaityti, kaip geriausiai pritaikyti pasakas prie vaiko poreikių.

Taigi pasakų tyrimai, kaip rodo ši apžvalga, yra glaudžiai susiję su kultūriniais bei istoriniais procesais, neprarandantys svarbos ir šiuolaikiniame pasaulyje, tik reikia aktualinti šių tyrimų problematiką.

ŠALTINIAI

- AT – *The Types of Folktale: a Classification and Bibliography*, Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen, translated and enlarged by Stith Thompson, (*FF Communications*, No. 154), Helsinki: Accademia Scientiarum Fennica, 1964.
- ATU – Hans-Jörg Uther. *The Types of International Folktales: a Classification and Bibliography*, part I: *Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales and Realistic Tales, with an Introduction*, part II: *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*, part III: *Appendices*, (*FF Communications*, No. 284–286), Helsinki: Accademia Scientiarum Fennica, 2004.
- AVM – *Verzeichnis der Märchentypen mit Hülfe von Fachgenossen ausgearbeitet von Antti Aarne*, (*FF Communications*, No. 3), Helsinki: Accademia Scientiarum Fennica, 1910.
- BLPTMK – Jonas Balys. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, *Tautosakos darbai*, 1936, t. II.
- BP – *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Bd. 1–5, neubearbeitet von Johannes Bolte und Georg Polívka, Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1913–1932.
- BsLev – Jonas Basanavičius. *Levas lietuvių pasakose ir dainose: folkloro studija su daugybe paveikslėlių*, Vilnius, 1919.
- BsLP – *Lietuviškos pasakos*, t. 1–2, surinko Jonas Basanavičius, Shenandoah Pa., 1898–1902.
- BsLPĮ – *Lietuviškos pasakos įvairios*, t. 1–4, surinko Jonas Basanavičius, Chicago, 1903–1905.
- BsTB – *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 1–8, 11–13, parengė Kostas Aleksynas ir Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993–2004; t. 1: *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 1, 1993; t. 2: *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 2, 1995; t. 3: *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 3, 1997; t. 4: *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 4, 1998; t. 5: *Lietuviškos pasakos*, kn. 1, 2001; t. 6: *Lietuviškos pasakos*, kn. 2, 2003; t. 7: *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, 1998; t. 8: *Ožkabalių pasakos ir sakmės*, 2001; t. 11: *Įvairi tautosaka iš rinkinių* – 2002; t. 12: *Juodoji knyga*, 2004; t. 13: *Levas lietuvių pasakose ir dainose*, 2003.
- DPM – Simonas Daukantas. Pasakos masių, in: *Lietuvių tauta*, kn. 4, sąs. 3, Vilnius, 1932.
- DSPSO – *Pasakos. Sakmės. Oracijos*, surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis, paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščinis, Vilnius: Vaga, 1973.
- DSPŽ – *Podania żmujdzkie*, t. 1–2, zebrał i dosłownie spolszczył M. Dowojna-Sylwestrowicz, Warszawa, 1894.
- DŽT – Simonas Daukantas. *Žemaičių tautosaka*, t. 2: *Pasakos. Patarlės. Mįslės*, parengė Kostas Aleksynas, Kazys Grigas, Leonardas Sauka, Vilnius: Vaga, 1984.
- EŽK – *Pasaka „Eglė žalčių karalienė“*, t. 1: *Lietuvių variantai*, sudarė ir parengė Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007; t. 2: *Latvių variantai*, 2007; t. 3: *Finių, slavų, romanų, tiurkų variantai*, 2008; t. 4: *Tyrinėjimai, kitos žinios*, 2008.
- GrvP – *Gervėčių pasakos*, parengė Adelė Seselskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.
- JrkLM – *Litauische Märchen und Erzählungen*, aus dem Volke gesammelt und in verschiedene Dialekten, vornehmend aber im Galbrasten Dialekt mitgeteilt von C. Jurkschat, Heidelberg, 1898.
- KbLP TK – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 1: *Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999; t. 2: *Pasakos–legendos. Parabolės. Novelinės pasakos. Pasakos apie kvailį velnią. Buitinės pasakos. Melų pasakos. Formulinės pasakos. Pasakos be galo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- KrPBL – Jan Karłowicz. *Podania i bajki ludowe, zebrane na Litwie*, in: *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*, t. 11–12, Kraków, 1887.
- LBr – *Litauische Volkslieder und Märchen*, gesammelt von A. Leskien und K. Brugmann, Straßburg, 1882.
- MtG – *Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft*, Bd. 1–6, Hft. 1–31, Heidelberg, 1880–1912.

- SchM – August Schleicher. *Litauische Märchen, Sprichworte, Rätsel und Lieder*, Weimar, 1857.
- SchPP – *Pasakos apie paukščius: Žemaitische Tierfabeln*, herausgegeben von H. Scheu und A. Kur-schat, Heidelberg, 1912.
- SIŠLP – *Šiaurės Lietuvos pasakos*, surinko Matas Slančiauskas, parengė Norbertas Vėlius, Ada Seselskytė, Vilnius: Vaga, 1974.
- TTF – *The Types of the Folk-Tale: a Classification and Bibliography*, Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen, (FF Communications, No. 3), translated and enlarged by Stith Thompson, FF Communications, Helsinki: Accademia Scientiarum Fennica, 1928, No. 74.
- КТНС – Бронислава Кербелите. *Типы народных сказок: структурно-семантическая классификация литовских народных сказок*, ч. 1–2, Москва: РГГУ, 2005.

LITERATŪRA

- Aleksynas Kostas 1994. Gaivioj tautosakos srovėj, *Tautosakos darbai*, t. III (X), p. 231–236.
- 1996. Tarmybės tautosakos leidiniuose, *Tautosakos darbai*, t. V (XII), p. 44–49.
- 2013. Kaip tautosakoje siekta kryptingumo: LII Etnografijos sektoriaus posėdžių protokolai, *Tautosakos darbai*, t. XLVI, p. 147–159.
- Bagdanavičius Vytautas Jonas 1966. *Kultūrinės gėlmės pasakose: keturių dalių tautosakinė-teologinė studija*, kn. I: *Mokytojo variantai*, Chicago, Ill.: Lietuviškos knygos klubo leidinys.
- 1969. *Kultūrinės gėlmės pasakose: keturių dalių tautosakinė-teologinė studija*, kn. II: *Daugelio globėjų variantai*, Chicago, Ill.: Lietuviškos knygos klubo leidinys.
- 1983. *Kultūrinės gėlmės pasakose: keturių dalių tautosakinė-teologinė studija*, kn. III: *Juodosios globėjos variantai*, Chicago, Ill.: Lietuviškos knygos klubo leidinys.
- Bagočiūnas Saulius 2008. „Eglė žalčių karalienė“: pasakos topografijos paieška, *Tautosakos darbai*, t. XXXVI, p. 64–72.
- Balys Jonas 1951. Žalčio pasaka Indijoje, *Gabija*, Nr. 1, p. 62–65.
- 1953. Rusiška žalčio pasakos versija, *Draugas*, Nr. 214, p. 4.
- 1960. Lietuviškų ir indiškių pasakų panašumai, *Aidai*, Nr. 1, p. 30–35, prieiga per internetą: http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=203%3A196001&id=2768%3Afi&option=com_content&Itemid=236, [žiūrėta 2015-05-28].
- 1967. Dar apie Eglės pasaką, *Draugas*, Nr. 129 (22), p. 3.
- 1987. Moterys ir gyvatės (žalčiai), *Draugas*, Nr. 174 (31), p. 1–2.
- Basanavičius Jonas 2003a. Akmens ir vario bei žalvario kultūra lietuvių dainose ir pasakose, in: Jonas Basanavičius. *Raštai*, kn. 1: *Straipsniai ir studijos*, (Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 14), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 166–175.
- 2003b. Apie obuolį lietuvių dainose bei pasakose ir vestuvių apeigose, in: Jonas Basanavičius. *Raštai*, kn. 1: *Straipsniai ir studijos*, (Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 14), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 263–277.
- 2003c. Dėliai Daidaliaus ir jojo labirinto, in: Jonas Basanavičius. *Raštai*, kn. 1: *Straipsniai ir studijos*, (Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 14), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 278–298.
- 2004. Rinkime pasakas!, in: Jonas Basanavičius. *Raštai*, kn. 2: *Publicistika, recenzijos. Iš gyvenimo kronikos*, (Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 15), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 149.
- Beresnevičius Gintaras 1990. *Dausos*, Vilnius: Gimtinė: Taura.
- 2003. „Eglė žalčių karalienė“ ir lietuvių teogoninis mitas: religinė istorinė studija, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- Bradūnaitė Elena 1975. “If You Kill a Snake – the Sun Will Cry”, *Lituanus*, No. 4, p. 4–39, prieiga per internetą: http://www.lituanus.org/1975/75_1_01.htm, [žiūrėta 2015-05-29].

- 1976. „Eglės žalčių karalienės“ pasakos gyvavimo šaltiniai, in: *Lituanistikos instituto 1975 metų suvažiavimo darbai*, Chicago, Ill.: Lituanistikos institutas, p. 123–133.
- Darnton Robert 2002. *Didžiosios kačių skerdynės ir kiti Prancūzijos kultūros istorijos epizodai*, iš anglų k. vertė Osvaldas Aleksa, Vilnius: Baltos lankos.
- Dégh Linda 1995. Narratives in Society: a Performer-Centered Study of Narration, *FF Communications*, No. 255.
- 1969. *Story-Telling in a Hungarian Peasant Community*, translated by Emily M. Schossberger, Bloomington–London: Indiana University Press.
- Dundes Alan 1962. From Etic to Emic Units in the Structural Study of Folktales, *Journal of American Folklore*, vol. 75, No. 296, p. 95–104.
- Giedraitytė Dangirutė 2000. Nuobodžio pasakos, *Tautosakos darbai*, t. XIII (XX), p. 79–84.
- Greimas Algirdas Julius 1990. *Tautos atminties beiškant: apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago: Mokslas.
- 1999. *Baimės ieškojimas*, sudarė Kęstutis Nastopka, Virginijus Savukynas, iš prancūzų k. vertė Rolandas Pavilionis, Vilnius: Baltos lankos.
- Grigas Kazys 1958. Simonas Daukantas – lietuvių tautosakos rinkėjas, leidėjas ir vertintojas, in: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 1, Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, p. 270–286.
- Jonynas Ambraziejus 1954. *Baudžiauninkų kovos prieš feodalus atspindžiai buitinėse lietuvių liaudies pasakose*: disertacijos filologijos mokslų kandidato laipsniui įgyti autoreferatas, Vilnius: Vilniaus valstybinis universitetas.
- 1958. Baudžiauninkų kovos prieš feodalus atspindžiai buitinėse lietuvių liaudies pasakose, *LTSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, t. 1 (4), p. 209–224.
- Kensminienė Aelita 2006. *Lino kančios motyvai lietuvių mįslėse ir kituose tautosakos žanruose*, *Tautosakos darbai*, t. XXXII, p. 225–241.
- Kerbelytė Bronislava 1986. *Liaudies pasakos prasmė*, Vilnius: Mokslas.
- 1996a. Regioninės pasakų versijos: siužeto sandaros ypatumai, *Tautosakos darbai*, t. V (XII), p. 22–26.
- 1996b. Žmogaus poelgių vertinimas pasakose, *Liaudies kūryba*, Nr. 4, p. 35–38.
- 1998. Herojų išmėginimų ypatumai skirtingų žanrų pasakose, *Tautosakos darbai*, t. VIII (XV), p. 75–82.
- 2005. *Tautosakos poetika*: mokymo priemonė etnologijos specialybės studentams, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- 2007. Žemaičių pasakos XIX a. ir XX a. pradžioje, *Tautosakos darbai*, t. XXXIV, p. 54–67.
- 2011. *Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Laurinkienė Nijolė 1996. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Lemeškinas Ilja 2008. Jiržis Polyvka ir lituanistika, arba Kaip Jono Basanavičiaus *levai* atsidūrė Prahoje: 150-ąsias gimimo metines paminint, *Tautosakos darbai*, t. XXXV, p. 318–328.
- Macijauskaitė-Bonda Jurgita 2007. Nepaprastas vaiko gimimas / atsiradimas lietuvių stebuklinėse pasakose, *Tautosakos darbai*, t. XXXIII, p. 104–119.
- 2009. *The Child in Lithuanian Folk Tales and Legends: an Offspring and an Extraordinary Human Being*: summary of doctoral dissertation, Kaunas: Vytautas Magnus University, The Institute of Lithuanian History.
- Martinkus Ada 1993. Eglė žalčių karalienė: viena lietuvių pasaka, *Tautosakos darbai*, t. II (IX), p. 150–156.
- 1995. Eglė žalčių karalienė: viena lietuvių pasaka, *Tautosakos darbai*, t. III (X), p. 74–91.
- Ortutay Gyula 1972. Folk-Life Story in Hungary, in: *Hungarian Folklore*, Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 15–63.
- Piročkinas Arnoldas 2002. Basanavičiaus teorija – didelės problemos nuojauta, *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 2, p. 5–6.
- Racėnaitė Radvilė 2001. Mirtį pranašaujantys ženklai lietuvių tradicinėje kultūroje, *Tautosakos darbai*, t. XV (XXII), p. 222–233.

- 2002. Mirtį provokuojantys veiksmai lietuvių tradicinėje kultūroje, *Tautosakos darbai*, t. XVI (XXIII), p. 226–233.
- 2005. Novelinė pasaka „Edipas“ (AT 931). Individualaus atlikimo atspindžiai užrašytame pasakos tekste, *Tautosakos darbai*, t. XXII (XXIX), p. 100–110.
- 2006. Mirtį provokuojantys veiksmai laidotuvių laikotarpiu lietuvių tradicinėje kultūroje, *Liaudies kultūra*, Nr. 5, p. 14–21.
- 2007a. Structural-Semantic Analysis and Some Peculiarities of Lithuanian Novelle Tales, *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, vol. 36, p. 111–122.
- 2007b. Regimieji mirties pavidalai skirtinguose lietuvių tautosakos žanruose, *Tautosakos darbai*, t. XXXIII, p. 72–90.
- 2011. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*: monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Razauskas Dainius 2011. „Negirdėta neregėta pasaka“ apie nusivožtą galvos kiaušą: mitinės bei ritualinės užuominos, *Tautosakos darbai*, t. XLI, p. 135–144.
- Röhrich Lutz 1991. *Folktales and Reality*, translated by Peter Tokofsky, Bloomington: Indiana University Press.
- Sadauskienė Jurga 2012. Dainuojantys kaulai: pasakos psychologizmas, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 269–292.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga.
- 1982. *Lietuvių tautosaka*: vadovėlis respublikos aukštųjų mokyklų filologijos specialybių studentams, Vilnius: Mokslas.
- 2007. *Lietuvių tautosaka*, antrasis papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Sauka Leonardas 2000. Dėl vieno pasakos tipo (AT 761) tyrinėjimo, *Tautosakos darbai*, t. XIII (XX), p. 13–28.
- 2003. Jonas Basanavičius apie tautosaką ir mitinius vaizdinius, in: Jonas Basanavičius. *Raštai*, kn. 1: *Straipsniai ir studijos*, (Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 14), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 7–14.
- 2007. Pastangos švelninti kūrinių: pasakos „Eglė žalčių karalienė“ periferiniai variantai, *Tautosakos darbai*, t. XXXIII, p. 45–55.
- 2008. Veikėjų ir vietų vardai, jų kaita *Eglės* pasakoje, *Tautosakos darbai*, t. XXXV, p. 184–193.
- 2009. Tautosakininkui Jonui Baliui – 100 metų, *Tautosakos darbai*, t. XXXVIII, p. 284–303.
- Seselskytė Adelė 1985. *Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą*, Vilnius: Vaga.
- 1996. Girių kaimo pasakų tradicija, *Tautosakos darbai*, t. V (XII), p. 27–37.
- Skabeikytė-Kazlauskienė Gražina 2005. *Lietuvių tautosaka. Įvadas*: vadovėlis humanitarinių mokslų studentams, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- von Sydow Carl Wilhelm 1948. *Selected Papers on Folklore*, Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Šlekonytė Jūratė 2000. Lietuvių melų pasaka „Šarkų bažnyčia“ (AT 1932) ir jos rusiškos paralelės, *Tautosakos darbai*, t. XIII (XX), p. 53–61.
- 2001. Kodėl Gediminas sapnavo geležinį vilką, *Tautosakos darbai*, t. XIV (XXI), p. 122–141.
- 2003. *Lietuvių liaudies melų pasakos: žanro paskirtis, kūrinių turinio ir poetikos ypatumai*: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, etnologija (07 H), folkloras (H 400), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- 2005. Apie pasakų sekimo ypatumus, *Tautosakos darbai*, t. XXII (XXIX), p. 86–99.
- 2008a. Komparatyvistikos korifėjus: 150-ąsias Johano Boltės gimimo metines paminint, *Tautosakos darbai*, t. XXXV, p. 329–333.
- 2008b. Lietuvių liaudies pasaka „Žmogus ant kryžiaus“: keli pastebėjimai apie pasaulėžiūrinį sinkretizmą, in: *Pamaldumas Išganytojui Lietuvos kultūroje*, Vilnius: KFMI leidykla, p. 299–315.

- 2009. Lietuvių liaudies pasaka „Prašoktos kurpaitės“ (ATU 306). Vieno vaizdinio interpretacija, *Tautosakos darbai*, t. XXXVIII, p. 30–45.
- 2011. Švč. Mergelė Marija lietuvių liaudies pasakoje „Dievo motinos augintinė“, in: *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, (Religinės kultūros paveldo studijos, 3), Vilnius: LKTI, p. 225–244.
- 2012. Pasakojimo etnografija: nepažintas pasakotojo pasaulis, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 293–316.
- Vaicenavičienė Dalia 2001. *Lietuvių liaudies pasakų dainuojamieji intarpai: jų funkcijos ir melodika*: daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, etnologija (07H), folkloras (H 400), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas.
- Vaitkevičienė Daiva 2013. Paukštė, kylanti iš pelenų: pomirtinis persikūnijimas pasakose, *Tautosakos darbai*, t. XLVI, p. 71–106.
- Valiukaitė Lina 2000. Stebuklinė pasaka „Trys nepaprasti kūdikiai“ kaimyninėse tautose, *Tautosakos darbai*, t. XIII (XX), p. 62–77.
- 2002a. Stebuklinės pasakos „Gyvėtė pati“ lietuviško ir latviškų variantų panašumo priežastys, *Tautosakos darbai*, t. XVI (XXIII), p. 98–107.
- 2002b. *Lietuvių stebuklinės pasakos: jų santykiai su kaimyninių tautų pasakomis*: daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai, etnologija (07H), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- 2003. Unikalus stebuklinės pasakos užrašymas. Saulė ir vėjų motina (AT 516B), *Tautosakos darbai*, t. XIX (XXVI), p. 66–75.
- 2005. Publikuotų tekstų paveiktos pasakos, *Tautosakos darbai*, t. XXII (XXIX), p. 111–118.
- Vėlius Norbertas 1979. Lietuvių pasakų senelio dievo kilmės problema, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 3, p. 87–99.
- 1981. „Velnio arkliai – kunigai ir ponai“ kilmės problema, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 2, p. 139–149.
- 1982. Lietuvių liaudies pasakos „Apakintas milžinas“ (AT 1137) ištakos, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 4, p. 122–130.
- 1983. Pasakos „Eglė žalčių karalienė“ mitiškumas, in: *Būtis ir laikas: filosofijos istorijos baruose*, sudarė Antanas Rybelis, Vilnius: Mintis, p. 53–72.
- 1990. Lietuvių liaudies pasakos „Vilko dainavimas“ (AT 163) ištakos, *Lituanistica*, Nr. 3, p. 95–106.
- 1994. Velnias ir Aušrinė, *Lietuvos mokslas*, kn. 1 (2), p. 116–129.
- Vymerio kalnas 1997. *Vymerio kalnas*, parengė Birutė Lukoševičienė, Ina Steponaitytė, Izita Čepulienė, Tauragė: Tauragės viešoji biblioteka, prieiga per internetą: www.klavb.lt/el_leidiniai/krastotyra/taurage/Vymerio%20kalnas.doc, [žiūrėta 2015-06-08].
- Wollner Wilhelm 1882. Anmerkungen, in: *Litauische Volkslieder und Märchen*, gesammelt von A. Leskien und K. Brugmann, Straßburg, p. 516–576.
- Zeil W. 1977. Wilhelm Wollner – ein verdienstvoller deutscher Slawist, in: *Zeitschrift für Slawistik*, vol. 22, issue 1, Berlin: Akademie-Verlag, p. 227–231.
- Zemp Ada 1979. Medžių šeimos struktūra vienoje lietuviškoje pasakoje, *Literatūra*, t. 21 (1), p. 73–88.
- Žmuida Eugenijus 2011. „Eglė žalčių karalienė“: gyvybės ir mirties domenai, *Tautosakos darbai*, t. XLII, p. 159–169.
- Кербелите Бронислава 1980. Методика описания структур и смысла сказок и некоторые её возможности, in: *Типология и взаимосвязи фольклора народов СССР: поэтика и стилистика*, ред. В. Гацак, Москва: Наука, p. 48–100.
- 1991. *Историческое развитие структур и семантики сказок: на материале литовских волшебных сказок*, Вильнюс: Вага.
- Пропп Владимир 1928. *Морфология сказки*, Ленинград: Academia.

A Hundred Years of the Lithuanian Folktale Research: from the Traditional Comparativism to the Modern Methods

JÜRATĖ ŠLEKONYTĖ

Summary

This article presents a historical survey of the Lithuanian folktale research in order to summarize the research tendencies, methods, influences and review the publications launching original innovative ideas, which are the most important in the development of folkloristics. Possible directions for the future research are also charted.

The European folktale research is introduced in the beginning, starting with publication of the folktales' collections by the Brothers Grimm that had sparked off the movement of folklore collection in other countries. Further, the theories of the folktales' origins appearing in the end of the 19th century are discussed, including the one considering folktales as remnants of the ancient beliefs, and also, the migration theory and the anthropological theory. Particular importance of the Finnish historical-geographical method is acknowledged, as having inspired the international classification of folktales. Afterwards, structuralism became especially popular, emphasizing the narrative structure of the tales. The socio-historical approach to narratives shaped a singular branch in the folktale research, focusing on the meaning of the tales, their rendering and reception in different historical, social and cultural contexts. Contextual studies of folktales also enjoy considerable popularity.

The article gives a chronological survey of the Lithuanian folktale studies: starting with their appearance in the end of the 19th – beginning of the 20th century, inspired by the national movement for the independent state (mostly the comparative analysis and partly, the mythological); to the research during the interwar period in Lithuania (the spread of the historical-geographical method), its continuation in the exile (the oikotype idea by C. W. von Sydow, the semiotic analysis, the Vienna historical-geographical school) and in the soviet Lithuania (the Marxist-Leninist approach, the philological and mythological research), and finally, in the independent Lithuania (the structural semantics, the philological and mythological research, the anthropological and psychological approaches, and contextualism). Admittedly, the nature and direction of research is largely determined by the social conditions, historical and political circumstances, and certain “fashionable” methodological tendencies. It is concluded that comparative analysis and philological approach to the folktales are predominant tendencies in Lithuania; also, mythological insights are abundant. The leader of the Lithuanian folktale research is undoubtedly Bronislava Kerbelytė, who has created her own unique method of narrative analysis – the structural semantic analysis of texts, constituting the basis for her several monographs and numerous publications on folktales. The narrative piece that generated the greatest amount of studies is “Eglė, the Queen of Serpents” (*The Snake as Bridegroom*, ATU 425M), a fairytale typical to the Baltic cultural area and reflecting the archaic Lithuanian worldview.

Finally, it is acknowledged that revisiting problematics of the folktale research is rather relevant: this involves investigation of the role and meaning of the folktales in the contemporary society, the history of their publication and problems in adapting the tales to suit the needs of the modern man.